

Горан Максимовић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департаман за српску и компаративну књижевност

КОМЕДИОГРАФСКИ СМИЈЕХ МИЛАНА ЈОВАНОВИЋА МОРСКОГ

Сажетак: У огледу је најприје указано на живот и књижевни рад заборављеног српског писца друге половине 19. вијека Милана Јовановића Морског (1834-1896). Иза тога је анализиран комедиографски рад овог писца, при чему је у средиште пажње постављен поступак смјехотворности. Јовановићево умјетничко обликовање комедиографског смијеха посматрано је кроз анализу елемената умјетничке структуре (тематско-мотивски склоп, комична експозиција, заплет и кулминација, расплет, обликовање комичних јунака, комичне ситуације, те средства језичке комике). На примјеру јединог комедиографског текста: *Несуђени* (1881), сагледана је и жанровска природа дјела, те преовладавање одлика комедије интриге. Указано је и на особине карактеристичне за комедију нарави, која смјехотворним средствима разобличава феномен малограђанства, помодарства и однорођавања. Јовановићев комедиографски смијех је поучан и забаван, хумористички ведар и добро-намјеран, и то подједнако и онда када указује на друштвене аномалије, као и на индивидуалне страсти и себичности. На крају је указано и на умјетничку вриједност текста, те на мјесто које припада Милану Јовановићу Морском у развоју српске комедије на крају 19. вијека.

Кључне ријечи: српска књижевност, комедија интриге, комедија нарави, комично, поучни смијех, забавни смијех, комичне маске, комичне ситуације, језичка средства комичног.

1.0. Недовољно је познато да су комедију у српском 19. вијеку стварали бројни писци. Поред оних признатих и великих имена српске комедиографије, као што су Јован Стерија Поповић, Коста Трифковић и Бранислав Нушић, том низу је могуће придодати и бројне друге ауторе, данас добрим дијелом заборављене или скрајнуте у српској науци о књижевности. У раној фази стварања српске комедије (у 18. и почетним деценијама 19. вијека), радило се претежно о слободним преводима, посрбама и прерадама страних дјела (Мануил Казачински, Емануил Јанковић, Јоаким Вујић, Атанасије Николић, Константин Поповић Камераш и слично), да би у каснијим годинама превагу добиле оригиналне комедије, чији су аутори били остваренији и признатији у другим жанровима, прије свега у историјској драми, лирском

¹ goranm@filfak.ni.ac.rs

пјесништву и приповиједној прози, путописима и критикама (Лазар Лазаревић, Јаков Игњатовић, Јован Јовановић Змај, Лаза Костић, Милорад Поповић Шапчанин, Милован Глишић, Дум Иван Стојановић, Милутин Илић, Мита Калић, Милан Савић, Мита Ј. Димитријевић, Мита Поповић, Драгутин Брзак, Илија Вукићевић, Михаило Милановић, Тодор Љ. Поповић и други). За ову прилику, међу свима њима, посебно издвајамо име Милана Јовановића Морског о чијем комедиографском раду ћемо детаљније говорити у нашем огледу.

1.1. Мало је српских писца 19. вијека који су пропутовали толике просторе и упознали тако различите народе, њихове културе и обичаје, као што је био Милан Јовановић Морски. Рођен је у Јарковцу (у Банату), 12. априла 1834. године, у трговачкој породици и крштен под именом Манојло, које је касније преименовао у Милан. Основну школу учио је у родном мјесту, нижу гимназију у Вршцу, а вишу гимназију у Темишвару и Пешти (1854). Студије медицине завршио је у Бечу (1854-1865). Као студент активно је учествовао у оснивању српског ђачког књижевног друштва *Зора* у Бечу у јесен 1863. године и био је први његов предсједник. Радило се о дружини која је одиграла пресудну улогу у каснијем покретању Уједињене омладине српске у Новом Саду. Приликом прославе Вуковог рођендана, те обиљежавања педесетогодишњице његовог књижевног рада, на Митровдан 1863. године, Јовановић је у име српске бечке омладине одржао бесједу. На Вуковој сахрани, 29. јануара 1864. године у Бечу, био је међу петорицом студената који су понијели ковчег са његовим посмртним остацима до раке на Санкт-Марковом гробљу. „Има података да је у доба студија боравио у Црној Гори, а из његовог писања могло би се закључити да је у то доба такође походио Париз и Трст.“²

У Бечу се оженио образованом и племенитом дјевојком Терезом Лабор (умрла је у Београду 1893. године), касније наставником њемачког језика у Вишој женској школи у Београду, која га је пратила током читавог живота у различитим мјестима живљења. У браку су имали сина Младена. Прије завршетка студија, Јовановић је дошао у Београд 1865. године, гдје је добио мјесто хонорарног професора Хигијене и Судске медицине на Великој школи (1865-71), те на Вишој женској школи и Богословији (1865-70) и у реалци (1866-67). У јуну 1867. завршио је медицину у Лајпцигу, а већ у августу је стекао и докторат медицинских наука, тако да је од тада уз своје име, на свим књижевним и стручним, медицинским радовима, потписивао и докторску титулу. Изабран је за члана Српског ученог друштва 1869. године.

² Иво Тартаља, „Један заборављени мајстор српске прозе из периода раног реализма“, *Зборник радова Научног састанка слависта у Вукове дане*, Међународни славистички центар, год. 13/2, Београд, 1984, стр. 131.

Београд је напустио 1871. године и преселио се у Нови Сад, незадовољан што његови предмети нису добили статус редовне катедре на Великој школи. У Новом Саду је био директор ниже гимназије, а активно је радио и као лекар, те на културном плану као члан управе и потпредседник Матице српске (1872-74), заједно са Јованом Бошковићем и Костом Трифковићем. Узео је и значајног учешћа у политици, тако да је 1874. изабран за посланика на Српском народном црквеном сабору у Сремским Карловцима. Његовом драмом *Демон* отворена је у Новом Саду зграда Српског народног позоришта (1872).

Незадовољан политичким односима, а и због ослабљеног здравља, прешао је у Херцег Нови, гдје је радио као општински лекар, те као предавач у Поморском средњошколском заводу Србина, од 5. октобра 1875. до 12. јуна 1876. године. У лето исте године, за вријеме Српско-турских ратова, боравио је на Цетињу, а по свршетку бојева, прихватио је понуђену лекарску службу код паробродског друштва Лојд, са породичним боравиштем у Трсту, на чијим бродовима је у току четири године пропутовао многе земље и континенте, све до Индије, Сингапура и Кине. Лекарску службу на бродовима закратко је прекинуо када се вратио на Цетиње након поновног отпочињања Српско-турских ратова, а зиму 1877-78. године провео је у Напуљу у пратњи кнегиње Милене и престолонаследника Данила, да би иза тога остао на Цетињу све до краја лета 1878. године.

У Србију се вратио 1882. године, када је именован за лекара на жељезничкој прузи у изградњи, тако да је двије године живио у београдском селу Ропчеву. Потом је радио као општински лекар у Београду, да би од 1888. био постављен за редовног професора Хигијене у Војној академији, а предавао је и у Вишој женској школи и у Учитељској школи. Учествовао је у Српско-бугарском рату 1885-86. године, о чему је оставио у рукопису записе под насловом *Моје успомене из Српско-бугарског рата*. У том раздобљу се интензивно посветио књижевном раду, а између осталог уређивао је часопис *Отаџбина* (1891-92), те учествовао у оснивању Српске књижевне задруге 1892. године, у чијем првом колу је објављен Јовановићев путопис *С мора и са сува*. Редовни члан Српске Краљевске академије наука постао је у новембру 1892. године. Умро је напречац у Београду 25. маја 1896. године, а сахрањен је на Новом гробљу.³

³ О животу и раду Милана Јовановића Морског најпотпуније је писао Андра Гавриловић, "Др Милан Јовановић (1834-1896)", предговор у књизи: *Горе доле по Напуљу*, путничке црте, написао др Милан Јовановић, књига 47, Српска књижевна задруга, Београд, 1898, стр. III-LVI; У новије доба опширно о томе писали су: Н. Ђорђевић и М.М. Николић, "Јовановић Морски, Милан", *Лексикон писаца Југославије*, II, Нови Сад, 1979, стр. 633-635; Горан Максимовић, "Милан Јовановић Морски (Јарковац, 1834-Београд, 1896)", *Бестселер*, Фељтон: Заборављени писци, год. III, број 55, Београд, 18. април 2008, стр. 4.

Иако је ситније радове почео писати још као гимназијалац, а прве пјесме, које из данашње перспективе дјелују неувјерљиво и слабо, објавио је 1859. године, Јовановић је као први озбиљан рад, који га је увео у свијет књижевности, издвајао чланак „Наша критика“, објављен у *Летопису Матице српске* 1864. године. Затим је дошла његова негативна оцјена Змајевог препјева Љермонттовљевог *Демона*, након чега је услиједила дуготрајна оштра полемика са Јованом Туроманом у листу *Даница*, који је устао у одбрану Змајевог препјева. Поред више запажених позоришних, музичких и књижевних критика, огледа и расправа (објављиваних у *Матици*, *Јединству*, *Позоришту*, *Српским новинама*, *Летопису*, *Вили*, *Јавору*, *Младој Србадији*, *Српској зори*, *Отаџбини*, *Српским илустрованим новинама*, *Гласу Црногорца*), а као најзначајније издвајамо расправу „Поглед на драмску литературу о Косову“, те приступну академску бесједу „Поглед на индијску драму“, за Јовановићев књижевни рад можемо рећи да је најпотпуније остварен у драмама и путописима.

Као драмски писац Јовановић је био сљедбеник Шекспирове драматургије.⁴ На тематском плану био је настављач српске национално-историјске драме прве половине 19. вијека, те равноправни стваралац романтичне драме, седамдесетих и осамдесетих година, уз Ђуру Јакшића и Лазу Костића. У многим сегментима књижевне мотивације и композиције, Јовановићеве драме данас изгледају недовршено, али завређују поновну пажњу и критичка тумачења. Као најзначајнију издвајамо историјску драму *Краљевска сеја* (написану 1864. а објављену 1872), везану са српско-бугарске односе из времена Стефана Дечанског и бугарског цара Михаила, који је био ожењен Стефановом сестром Аном-Недом. Поред тога, објавио је и драмску алеорију *Демон* (1872), те драмску билогију: *Сан на јави* (1874) и историјску драму *Крстоносци* (1897). Написао је и комедију *Несуђени* (1881). Превео је у стиховима Шекспирову шаљиву игру *Мера за меру*, а објављена је у наставцима у *Летопису Матице српске* 1882. године.

Путописна књижевност је ипак била оно у чему је био најбољи. Написао је више дјела о градовима, континентима и народима које је упознао на бројним путовањима у раздобљу од 1876. до 1882. године. Објављивао их је најприје у часописима (*Српска Зора*, *Српске илустроване новине*, *Јавор*, *Летопис Матице српске*, *Отаџбина*, *Бранково коло*), а затим су добили и посебна издања: *С мора и са сува* (СКЗ, 1892), *Тамо амо по Истоку* (СКЗ, свеска прва, 1894. и свеска друга, 1895), *Горе доле по Напуљу* (СКЗ, 1898. године). Као и код његовог претходника Љ. Ненадовића, Јовановићев путописни поступак карактерише наглашена симбиоза умјетничког и документарног, тј. укрш-

⁴ Андра Гавриловић, нав. дјело, стр. XLIV-XLV.

тање казивања о догађајима и људским судбинама којима је био непосредни свједок на путовањима, те снажних путничких импресија о далеким просторима, земљама и људима, са историјским реминисценцијама и географским студијама континента са којима се сусретао. Остали путописни записи и црте, остали су расути по периодици: „Слике из Херцеговачког устанка“, „Поглед на море“, „Тешки дани“, „Из далека“, „Концерат на мору“, „Псевдо-Набоб“, „Трагедија и комедија“, „Кап у море“, „Крв није вода“.⁵

Јовановић је написао и велики број есеја из културне прошлости. Издвајамо: „Један листак из културне повести наше“, „Гангес и Јордан“, „Прилог историји купања“, „О музици“, „Човек и тице селице“, „Море“, „Породично гнездо“ и слично. Написао је више козерија и фељтона из савременог живота, међу којима издвајамо „Љубавна писма“ и „Галебове“, који су објављени у новосадском *Јавору* (први фељтон 1874. године, а други фељтон 1879. године). Томе можемо додати и три приче објављене у *Отаџбини* 1881. године: „Гардиста“, „Полицијски надзор“ и „По моди удаја“; као и три приче: „Из мога свежња“ (*Војислављева споменица*, 1895), те „Чаробна ружа“ и „Чаробна свирала“, које је објавио из пишчеве заоставштине Андра Гавриловић у *Искри* (1898). Гавриловић је одмах након изненадне смрти Милана Јовановића Морског имао прилику да прегледа сву његову рукописну заоставштину о чему је и оставио прецизан извјештај у тексту „О посмртним рукописима дра Милана Јовановића“, који је објављен у *Бранковом колу* крајем 1896. године.⁶ Посебно мјесто у Јовановићевом раду припада бројним стручним и поучним чланцима, расправама и школским уџбеницима из медицине, хигијене и хемије, који су били посвећени просвећивању здравствене културе и подизању општег народног здравља.⁷ Све то потврђује нашу претпоставку да су личност и дјело Милана Јовановића Морског неоправдано заборављени, те да заслужују нова издања, критичка читања и вредновања.

2.0. Посебан, а занемарен сегмент Јовановићевог књижевног рада представља огледање у комедиографском жанру. Године 1881. штампана је „трошком књижаре Браће М. Поповића“ у Новом Саду Јовановићева „шљива игра у четири дела“ *Несуђени*,⁸ коју је још у

⁵ Опширно о томе: Горан Максимовић, „Путописна проза Милана Јовановића Морског“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књига LVI, свеска 3/2008, Нови Сад, 2008, стр. 623-638.

⁶ Андра Гавриловић, „О посмртним рукописима дра Милана Јовановића“, *Бранково коло*, год. II, број 49, Сремски Карловци, 5. (17.) децембра 1896, стр. 1558-1564.

⁷ Драгоцјене библиографске податке о књижевним и медицинским радовима Милана Јовановића Морског преузели смо из необјављене рукописне грађе др Станише Војиновића. Користимо и ову прилику да му се захвалимо на несобичној помоћи, корисним сугестијама и подршци!

⁸ *Несуђени*, шљива игра у четири дела, написао др Милан Јовановић, у Новом Саду, трошком књижаре Браће М. Поповића, 1881, 102. стр. (Сви каснији цитати дјела преузети су из овог јединог досадашњег издања).

рукопису наградила Матица српска, а поједини критичари тога времена су је проглашавали чак и за „најбољу српску комедију“. Према доступним изворима из историје српског позоришта, *Несуђени* су постављени на сцену Народног позоришта у Београду, 8. јануара 1889. године.⁹ Према поменутом попису рукописне заоставштине, који је сачинио Андра Гавриловић, остало је више скица на основу којих се може закључити да је Милан Јовановић Морски имао више започетих или планираних комедија: *Галиматија* („весело позорије у по дјејствија“), *Србадија* („весела игра у ... дјејствија“), *Празно место* („весела игра у 3 чина“), *Бактерије* („шаљива игра у три дела“), *Протива* („весела игра у три чина“). Углавном су то биле само скице са пописом лица и кратким сижеима. Само су два комада била непосредно започета: *Бактерија* (од које је било „написано пола табака од првог чина“), те *Празно место* (од које је „остало шест полутабака израђених“). Касније су описани рукописни фрагменти Милана Јовановића Морског уништени, тако да данас немамо могућност да их прегледамо.

2.1. На тематско-мотивском плану, у равни комедиографског заплета, у моралистичким и поучним циљевима, *Несуђени* су сродни са комедијама Јована Стерије Поповића, те поготово Косте Трифковића које су јој непосредно претходиле. У типолошком погледу ради се о комедији нарави чији заплет је утемељен на критици малограђанског начина живота. У уводном обраћању читаоцима, Јовановић управо наглашава ту етичку и дидактичку задаћу глуме и позоришта: „Глума би била јалова дангуба, а глумац прави лакрдијаш, кад се не би у складноме облику заузимао за врлину, а окретао против порока. У томе лежи његово право посланство, и тим радом тек постају обоје правна стихија у друштву“. Комична интрига заснована је на омиљеној теми женидби и удадби из интереса, која је у српској комедиографској књижевности била актуелна још од Стеријиног времена. Богата и утицајна удовица Нена Веселићка најприје уговара вјеридбу своје кћерке Јелке са свршеним правником, али сиромашним Бршљаном Сарићем, а затим на брзину жели да уговори и вјеридбу своје нећаке Белане са младим трговцем Срећком Младићем. Покушај ове друге вјеридбе условљава читаву комичну перипетију, јер ни Младић, који је у забуни најприје пристао а затим се предомислио и поколебао, ни дјевојка нису гајили узајамне емоције, а Белана као типична помодарка била је заинтересована за практиканта Мату Горњака, вјештог плесача и забављача на малограђанским баловима и дружењима. До срећног расплета доводи Младићев пријатељ Вранко Зубић, који као прави комедиографски резонер на прослави на којој су вјеридбе озваничене вјешто спасава пријатеља од тог непримјереног брака и доказује Нени

⁹ Др Петар Волк, *Писци националног театра*, Позоришни музеј Србије, Београд, 1995, стр. 485-486.

Веселићки да Белана мора да припадне Мати Горњаку. Зубићево резонерско дјеловање усмјерено је у два правца. Најприје да Белана у разговору са Срећком схвати да јој брак с њим, упркос богатству, не би испунио планове о кокетном малограђанском животу, а затим да Нена Веселићка пристане да јој се нећака уда за сиромашног практиканта Мату Горњака и пропусти добру прилику какав је био Младић. На крају се, потпуно у складу са расплетом једне шаљиве игре, све завршава срећно, а Нена лаконски закључује да до тог брака није дошло јер Белана и Срећко нису били суђени једно другом.

2.2. Комедиографска композиција заснована је на тродјелној структури: са пренаглашеном експозицијом, са заплетом који је утемељен на неочекиваним преокретима, који доприносе искакању из уобичајене животне равнотеже карактеристичне за малограђански начин живота, са комичном кулминацијом која је смјештена у четврти, завршни чин дјела, а обликована је у форми дијаложке комичне ситуације, те кратким и веома ефикасним расплетом у којем поновно долази до успостављања равнотеже и повратка на нормалну линију живота.

У оквиру развијене комедиографске експозиције, упознајемо се са друштвеном сликом свијета у којој ће се одвијати будући заплет. Према неким назнакама, као што су помињање „касине“, „позоришта“, „Матице“, кафане „Код пужа“ и слично, радило се о новосадској средини из шездесетих година 19. вијека. Двојица из скупине главних јунака комедије, трговац Срећко Младић и његов пријатељ Вранко Зубић, у уводним дијалозима расправљају, читајући новинске чланке, о свакодневним грађанским активностима, о моралним и политичким односима, о острашћеним полемикама у којима су једни „изврсни родољуби“, а други се осуђују као „подле издајце“, о трошењу снаге на бесплодне друштвене задатке, умјесто да се упрегну у своје послове и слично. Као једна од сензационалних новинских вијести издвојена је „објава зарука“ између господина Бршљана Сариха и госпођице Јелке, чија мајка Нена Веселићка је била утицајна адвокатица и једна од сивих еминенција јавног и приватног живота тога града. Из наведеног експозиционог дијалога сазнајемо и да се практикант Мата Горњак „заљубио до грла“ у Веселићкину нећаку Белану. До наговјештаја комедиографског заплета долази онога тренутка када је Веселићкин слуга, негдашњи „свирац“ Лака, донио писмо Срећку Младићу у којем га његова газдарица позива на ручак. У међувремену у експозиционом дијелу комедије приказан је и долазак бившег војника, а садашњег практиканта Мате Горњака, који је од Срећка Младића тражио подршку за добијање „упражњеног места књиговође у задрузи“.

До комедиографског заплета долази у другом чину. Најприје у уводној сцени, кроз дијалог двију дјевојака Јелке и Белане, сазнајемо да је Белана заљубљена у Мату Горњака, који ју је већ практично

запросио на једном балу. Међутим, на самом ручку у кући Нене Веселићке, који је организован поводом зарука њене кћерке са Бршљаном Сарићем, вјешта домаћица прави неочекивани обрт и Срећка Младића увјерава да су он и Белана идеалан пар и наговара га да озваниче и њихову заруку. Младић је потпуно збуњен новонасталим сплетом догађаја и у том смушеном стању, не одупире се довољно снажно том предлогу, што се у кући Нене Веселићке тумачи као прихватање предлога. Каснији ток комедиографске перипетије, у трећем и на почетку четвртог чина, суштински усмјерава Младићев пријатељ Вранко Зубић, који у својству резонера повлачи читав низ вјештих потеза да спаси пријатеља од непримјереног брака са дјевојком која је била типична малограђанска каћиперка и која није дијелила Младићеве традиционалне назоре о породичном животу и браку, о односу мужа и жене и слично. Као спасоносно рјешење за развргавање тих зарука и спречавање склапања тог брака појављује се Мата Горњак, који је и сам био заљубљен у Белану и који, кад је чуо да други жели да му преотме дјевојку, долази код Срећка Младића и позива га на двобој, тражећи тако задовољење правде.

До комичне кулминације у комедиографском заплету долази у четвртном чину, приликом саме вечере која је била организована у част нове заруке. Вранко Зубић за остварење свога плана придобија и увријеђеног Мату Горњака, који пристаје да се бори за остварење своје љубави са Беланом. Зубић савјетује Младића да започне разговор са Беланом о томе шта очекује од ње у будућем браку (да се брине о мужу и трговини, да буде чувар њиховог добра и имовине, да се брине о његовом оцу, да му роди дјецу и стара се о њиховом одрастању и слично), а да у том тренутку у Веселићкину кућу дође непозван Мата Горњак. Управо у тој режираној кулминативној сцени, која је утемељена на комичној дијалошкој ситуацији, долази до неочекиваног, а за Младића и Вранка Зубића жељеног, преокрета. Дјевојка незадовољна захтјевима будућег мужа, поготово чињеницом да више не би могла да води свој малограђански и помодарски начин живот, долазак Мате Горњака види као спасоносно рјешење и признаје Младићу да не жели брак с њим већ са Горњаком.

Пошто су само то жељно и очекивали, Младић и Зубић, а затим и Белана и Горњак, у кратком и ефектном расплету, успијевају да наговоре Нену Веселићку да прихвати те нове заруке. Послије краћег опирања, Веселићка прихвата наведене разлоге и признаје да Младић и Белана нису били једно за друго „суђени“, а након тога објављује нове заруке, чиме су услишене жеље свих актера заплета и након чега је поновно успостављена нормална линија живота.

2.3. Мада је у *Несуђенима* карактеризација комичних јунака стављена у други план, а доминантно мјесто припада грађењу коме-

диографске интриге, у дјелу се појављује више интересантних комичних маски. Нарочито издвајамо маску комедиографског резонера, обликовану у лику Вранка Зубића, те маску интриганткиње, која је обликована у лику удовице Нене Веселићке. Њено комично обликовање је утолико интересантније што на крају комедије добија понешто од маске заблудјеле особе, која невољно пристаје да њени планови буду осујећени и да се ствари врате на пређашњу линију живота. Комичне маске у појединим успјешнијим примјерима попримају и елементе продубљенијих комичних карактера. Такви су ликови Срећка Младића и Вранка Зубића. При чему, Младић доживљава најпотпунију комичну трансформацију, од заблудјеле и збуњене јединке, која замало упада у вјешту интригу Нене Веселићке и ступа у малограђански брак са дјевојком Беланом, према којој не само да не гаји емоције, него са којом не дијели ниједну моралну вриједност, до вјештог резонера, који уз помоћ осмишљене интриге свога пријатеља Вранка Зубића, разувјерава и Белану, а затим и њену таторку Нену Веселићку, да брак нипошто не би требало да склопе, а да дјевојка много више жели да се уда за практиканта Мату Горњака. Остали јунаци, поготово Бршљан Саррић, Мата Горњак, а затим и Јелка и Белана, носе маске пасивних помагача, који учествују у интригама, али нису креатори или носиоци комичних заплета. Комично обликовање Мате Горњака је нешто успјешније, јер он постаје активни помагач у кулминативној сцени комедије, а иза његове комичне маске постоје и дискретне назнаке специфичног комичног карактера заснованог на спајању психолошких црта „крутог војника“, са особинама „наивног љубавника“ и „романтичног идеалисте“. Вриједно је поменути добро обликовану маску „оговарачице“ Евенке Мешићке, коју можемо посматрати као литерарну претходницу Матавуљеве „шјора-Терезе“ (из приповијетке *Нови свијет у старом Розопеку*) или Сремчеве „фрау-Габријеле“ (из романа *Поп Ћира и поп Спира*), те маску „слуге“ која припада некадашњем „сврцу“ Лаки, а каснијем слуги у кући Нене Веселићке, која је само скицирана, али чији комични потенцијали, на жалост, нису реализовани и искориштени на прави начин.

2.4. Пошто је у *Несуђенима* доминантна интрига, посебан значај за комедиографске заплете има обликовање комичних ситуација.¹⁰ Јовановић читавау комедију гради на комичној ситуацији заснованој на „интерференцији серија“, тј. напоредном низању и укрштању комплементарних догађаја проистеклих из двије вјеридбе у кући утицајне сплеткашице Нене Веселићке. У оквиру тога, појављује се више комичних ситуација проистеклих из неочекиваних преокрета у радњи.

¹⁰ О комичним ситуацијама опширно: Анри Бергсон, *О смех. Есеј о значењу смешног*, превео Срећко Цамоња, Издавачка књижарница Светислава Б. Цвијановића, Београд, 1920, стр. 49-75.

Тако је, између осталог, обликована и кулминативна сцена у комедиографском заплету, када долази до одустајања од вјеридбе Срећка Младића и Белане. Бројне су и оне комичне ситуације које су засноване на забунама у личностима јунака. Нарочито издвајамо примјере са Матом Горњаком и Срећком Младићем, а веома успјешно су остварени кроз спајање комичних ситуација са облицима језичке комике засноване на поступку „физиологизације исказа“. Посебно су увјерљиве комичне дијалогске ситуације, у којима кроз размјену полемичких реплика долази до неочекиваних обрта, те до својеврсних разоткривања непријатних истина и рушења илузија главних актера комедије. Таква је сцена из комедиографског расплета у којој Срећко Младић, Вранко Зубић, Мата Горњак и Белана, увјеравају Нену Веселићку да пристане на промјену зарука и да, упркос томе шта ће рећи свијет, удовољи жељама младих.

2.5. Мада нису превише разноврсна, могло би се казати да су језичка средства комичног у *Несуђенима* брижљиво обликована и искоришћена. Починемо од издвајања амблематичних имена комичних јунака, а међу њима је необично добро погођено име младог и сиромашног правника Бршљана Сарића, који женидбом (или боље речено „удајом“) са богатом Јелком и усељавањем у кућу њене мајке, утицајне Нене Веселићке, жели да побјегне од сиромаштва, да се ослободи бројних непријатних позајмица, те да стекне друштвени углед и име достојно поштовања. Управо зато, Вранко Зубић, кад је чуо за вијест о вјеридби, Бршљанову судбину подругљиво коментарише кроз парафразу ироничне изреке: „Вије се као вити бршљан око своје јаче Јеле“. Срећко Младић у форми шаљиве изреке казује Вранку Зубићу кад ће се вратити са ручка из куће Нене Веселићке: „Ти кад хоћеш, а ја кад ме пусте“. Мата Горњак подругљиво у форми изреке објашњава Бршљану Сарићу да је његова позиција у кући Нене Веселићке као онога „девог у плугу“. У складу с тим, Јовановић често употребљава и комичне језичке каламбуре да би показао право стање у коме се налазе поједини јунаци. Кад је сазнао за вијест о вјеридби, Срећко Младић као потенцијали удварач госпођице Јелке, те као повјерилац значајних новчаних позајмица Бршљану Сарићу, наглашава да је „добио несравњено више тиме што је изгубио“. Честа су и комична поређења. Вранко Зубић, госпођу Нену Веселићку назива „старом квочком“, а њену кћерку „Ненино пиле“. Гајдаш Лака за „нове сватове“, који више на свадбе не зову свирце и не возе се на кочијама, каже да сви иду пешице „као да воде медведа по вашару“. Када је Срећко Младић добио писмо Нене Веселићке написано старом ортографијом, Вранко то подругљиво коментарише: „С правописом, како видим, не иде тако брзо код наших женских, као с модом“.

Јовановић често користи и облике дијалогских и монолошких каламбура, кроз специфични поступак комичне „физиологизације

исказа“, тј. кроз говор који је лишен сваког смисла и значења, а који јасно указује на забуне у којима се налазе поједини јунаци.¹¹ Нарочито је тако на упечатљив начин приказано стање у коме се је налазио Мата Горњак, у друштву младића Срећка и Вранка, пошто је сазнао да је дјевојка Белана, у коју је био заљубљен, обећана Срећку Младићу: „Имате разлог... ја сам... али госпођа Веселићка... да... тако је кад човек...“. Сличне дијалогске каламбуре изговара и Срећко Младић у разговору са дјевојком Беланом, пошто га је Нена Веселићка обрлатила да би требало да постане вјереник њене нећаке и слично. Поједине дијалогске реплике обликоване су у форми „говора у страну“ („за себе“), а најчешће у облику заједљивих инвектива разобличавају поступке или карактер саговорника. Лака „свирац“ за торокушу Евенку Мешићку „тихо“ казује: „Ово је она вештица што телали да моја жена не уме бацати карте, зато што је рекла да јој је црн гост у кући... Ајд', ајд'! Скоро ће теби Лака засвирати на даћи“.

3.0. Упркос томе што није имао способност за продубљење комичне карактеризације јунака, што је мотивација појединих поступака или интрига невјешто конструисана, Јовановићев комедиографски смијех је ведар и доброћудан, а проистиче из појединих добро скицираних комичних маски јунака, те успјешне језичке комике. Поучна димензија Јовановићевог комедиографског смијеха нарочито долази до изражаја у исказима о женидбама и удадбама из интереса, о аномалијама малограђанског живота, о женској покондирености и превртљивости, о мушкој лаковјерности, о деградацији свих моралних вриједности и других елемената породичног и брачног живота, у чему је истински сљедбеник Стеријине, а касније и Трифковићеве комедиографије. Јовановић је превасходно био путописац, а расипао је књижевну снагу и на друге облике писања, али је показао и примјеран осјећај за комично, отуда ово његово једино у цијелости завршено и сачувано комедиографско дјело на лијеп начин употпуњује књижевно-историјску слику о српској комедиографији друге половине 19. вијека.

ЛИТЕРАТУРА:

- Аноним 1896: Аноним. Др Милан Јовановић, српски књижевник. – *Ип: Браник*. – Год. XII. – Број 62. – Нови Сад. – (28. V/ 9. VI) 1896. – стр. 2.
Бергсон 1920: Бергсон, Анри. О смеху. Есеј о значењу смешног. – Издање С. Б. Цвијановића. – Београд. – 147 с.
Волк 1995: Волк, Петар. Писци националног театра. – Позоришни музеј Србије. – Београд. – стр. 485-486.
Гавриловић 1896: Гавриловић, Андра. О посмртним рукописима дра Милана

¹¹ О језичким облицима комике опширно: Владимир Јаковлевич Проп, *Проблеми комике и смеха*, превео: Богдан Косановић, Дневник-Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1984, стр. 105-120.

- Јовановића. – In: Бранково коло. – Год. II. – Бр. 49. – 5. (17.) децембар 1896. – стр. 1558-1564.
- Гавриловић 1898: Гавриловић, Андра. Др Милан Јовановић (1834-1896). – In: Др Милан Јовановић. – Горе доле по Напуљу. – Књ. 47. – Српска књижена задруга. – Београд. – стр. III-LVI.
- Ђорђевић и Николић 1979: Ђорђевић, Н./ Николић, М.М. Јовановић Морски, Милан. – In: Лексикон писаца Југославије. – Књ. II. – Нови Сад. – стр. 633-635.
- Максимовић 2008: Максимовић, Горан. Путописна проза Милана Јовановића Морског. – In: Зборник Матице српске за књижевност и језик. – Књига LVI. – Свеска 3/2008. – Нови Сад. – стр. 623-638.
- Максимовић 2008: Максимовић, Горан. Милан Јовановић Морски (Јарковац, 1834-Београд, 1896). – In: Бестселер. – Фелтон: Заборављени писци. – Год. III. – Број 55. – Београд. – стр. 4.
- Пејиновић 1897: Пејиновић, Милош Н. Значај д-ра Милана Јовановића као путописца. – In: Босанска вила. – Год. XII. – Број 13. – Сарајево. – 15. јул 1897. – стр. 205-206.
- Проп 1984: Проп, Владимир Јаковлевич. Проблеми комике и смеха. – Дневник-Књижевна заједница Новог Сада. – Нови Сад. – 165 с.
- Савић 1898: Савић, Милан. Др Милан Јовановић. – In: Летопис Матице српске. – Књ. 194. – Св. 2. – Нови Сад. – стр. 79-91.
- Тартаља 1984: Тартаља, Иво. Један заборављени мајстор српске прозе из периода раног реализма. – In: Научни састанак слависта у Вукове дане. – 13/2. – Београд. – стр. 129-139.

Goran Maksimović

THE COMEDIOGRAPHIC HUMOR OF MILAN JOVANOVIĆ MORSKI

Summary

The study first outlines the life and literary work of a forgotten Serbian author from the second half of the 19th century, Milan Jovanović Morski (1834-1896). Later it analyzes the comedigraphic work of this writer, while placing humor in the center of attention. Jovanović's artful design of comedigraphic laughter is seen through the analysis of the elements of art structure (the theme-motif complex, comic exposition, plot, and the culmination, denouement, creation of comic characters, comic situations, humor and linguistic resources). For example, his only comedigraphic text *Nesuđeni* (Star-crossed) (1881) displays all the characteristics of the genre, and thus the prevalence of the features of the comedy of intrigue. It also pointed out the characteristics specific to the nature of comedy itself, the laughter phenomenon and fashion. Jovanović's comedigraphic laughter is informative and entertaining, humorous optimism and well-intentioned, even when anomalies point to the social and the individual passions and selfishness. In the end, it recommends we acknowledge the artistic value of the text, and the place that of Milan Jovanović Morski in the development of comedy at the end of the 19th century.